

DE DOMPHOORN

TIJDSCHRIFT VAN NATUUR- EN VOGELWACHT DE VIJFHEERENLANDEN

NR.: 3

58e jaargang SEPTEMBER 2024

DE DOMPHOORN

Driemaandelijkse uitgave van
Natuur- en Vogelwacht
De Vijfheerenlanden

Nr. 3 58e jaargang SEPTEMBER 2024

Redactie:

Dhr. D. Kerkhof,
Vianen

Mevr. J. Lemcke,
Schoonrewoerd

Redactieadres:

dkerkhof@xs4all.nl
06-51042553

Sponsors:

Autobedrijf Van Zessen
Lexmond

Van de Scheur Logistiek
Vianen

Case Electronics
Arkel

Bankrekeningnummer:

NL 57 RABO 0301 9643 94

Nieuwe leden kunnen zich aanmelden door het ingevulde aanmeldingsformulier te sturen naar de ledenadministratie via ons adres: Overboeicop 15, 4145 NN Schoonrewoerd of dit, tijdens openingsuren, af te geven in ons verenigingsgebouw De Schaapskooi. Aanmelden kan ook via onze website www.natuurcentrum5hl.nl

Adreswijzigingen en opzeggingen dienen schriftelijk kenbaar gemaakt te worden aan de ledenadministratie via ons postadres, hierboven vermeld, of via het e-mailadres: info@natuurcentrum5hl.nl

Het verenigingsjaar is gelijk aan het kalenderjaar. Eventuele opzeggingen dienen uiterlijk 1 november voorafgaand aan het beoogde jaar bij de ledenadministratie gemeld te worden.

De contributie

 bedraagt minimaal:

- voor jeugdleden tot 16 jaar € 7,50
- voor leden € 15,00

Uiterste inleverdata kopij

 DompHoorn bij de redactie

voorjaarsnummer	20 februari
zomernummer	20 mei
herfstnummer	20 augustus
winternummer	20 november

Aanwijzingen voor auteurs

De Dompfoorn is bedoeld voor verenigings- en werkgroepnieuws, excursieverslagen en artikelen over natuur en landschap en het beheer en behoud daarvan. De nadruk ligt sterk op De Vijfheerenlanden.

Teksten graag als platte tekst aanleveren in een gangbaar tekstprogramma, zoals Word. Bijschriften bij foto's en tabellen liefst aan het eind van de tekst plaatsen; in de tekst zelf alleen de nummers van foto's en tabellen vermelden op de gewenste plek. Tabellen bij voorkeur los aanleveren als Excelbestand.

Foto's moeten van goede kwaliteit zijn en los (dus niet in de tekst) aangeleverd worden in hoge resolutie: 300 dpi. In byte: 1-4 MB.

De redactie kan een artikel inkorten of formuleringen wijzigen t.b.v. de leesbaarheid.

INHOUDSOPGAVE

- 02 Van de bestuurstafel
- 03 Expositie Arno Veldhoven
- 04 Open Dag 2024
- 06 Plantenexcursie Oostvoorne
- 09 Excursie Kennemermeer 30 juni 2024
- 12 Excursie Grevelingenmeer 4 juni 2024
- 14 Excursie Donkse Laagten 16 juni 2024
- 16 Activiteitenpagina
- 17 Pagina voor de jeugd
- 18 Excursie Plan Tureluur 18 augustus 2024
- 19 Vogelcursus 2024, excursie 8 op 18 mei
- 22 Presentatieavonden tot eind december
- 29 Waar is stijve waterranonkel gebleven?
- 30 Plantaardigheden – Leidse hutspot

Omslagfoto: Bruine kiekendief. Foto Hille de Bruin.

Openingstijden van Natuurcentrum De Schaapskooi:

Op donderdag: 19.00 – 23.00 uur

Op zaterdag: 10.00 – 16.00 uur

Op zondag: 13.00 – 16.00 uur (alleen in de periode mei t/m september)

Kijk voor de laatste berichten op onze website: www.natuurcentrum.nl

VAN DE BESTUURSTAFEL

Veranderingen zijn onderdeel van de natuur. In elk seizoen is er in de natuur iets anders te zien. Dat maakt de natuur mooi en afwisselend. Ook de vereniging heeft te maken met veranderingen.

Marjon van Driel schreef voor de vereniging een communicatieplan. Zij zette zich in om de communicatie van de vereniging te verbeteren. Ze hielp bij het schrijven van webteksten en had goede ideeën over het stroomlijnen van de communicatie naar buiten. Jammer genoeg schrijf ik deze dingen in de verleden tijd. Marjon kreeg namelijk een nieuwe functie op haar werk, waardoor zij dit niet meer voor ons kan doen. We zijn dankbaar voor alles wat ze heeft gedaan en wensen haar veel succes in haar nieuwe rol bij de gemeente. Natuurlijk zoeken we een nieuwe vrijwilliger die deze taak op zich kan en wil nemen. Ben je goed met communicatie en wil je de vereniging verder helpen? Neem dan zeker contact met ons op!

Gelukkig is er naast afscheid ook een nieuwe

start. We zijn de samenwerking aangegaan met stichting Heerlijkheid Vijfheerenlanden. Samen gaan we het plukseizoen in met het nieuwe project voor de verwerking van het fruit tot sappen en stroop. Omdat Arie zijn vertrek bij de fruitploeg had aangekondigd zochten we naar mogelijkheden om het werk te kunnen voortzetten. Door samen te werken kunnen we door blijven gaan met plukken en de verkoop van sappen en stroop. De sappen en stroop krijgen een nieuw jasje, zodat het ook echt producten van de samenwerking worden.

De veranderingen die we doormaken, of dat nu gaat om afscheid nemen of om nieuwe samenwerkingen, zijn uiteindelijk wat onze vereniging levendig en relevant houdt. Met de inzet en passie van onze vrijwilligers blijven we bouwen aan een sterke, hechte en toekomstbestendige vereniging. En daar kunnen we altijd nieuwe mensen bij gebruiken. Dus aarzel niet. Word ook actief!

Christa Hendriksen, voorzitter

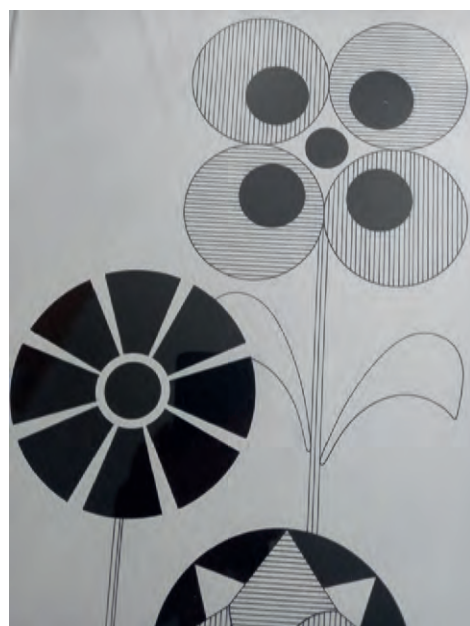
Sommige NVW-vrijwilligers zijn ook ZHL-vrijwilliger. Hier aan het werk op een voor vogelaars zéér bekende plek. Foto: Gerda van Blanken.

EXPOSITIE ARNO VELDHOVEN

Arno Veldhoven uit Vianen exposeert in de Grote Zaal tot medio september, dat is iets korter dan gebruikelijk. Eind september richt het Natuurfotografengilde (NFG) namelijk een nieuwe expositie in, die op de Open Dag te

zien zal zijn. Omdat in de vorige *Domphoorn* voorbeelden van Arno's werk ontbraken, presenteren we in dit nummer alsnog een paar afbeeldingen. Met excuses voor de reflecties.

geef de EGEL een THUIS

28 september 2024: **Open Dag Natuur- en Vogelwacht Vijfheerenlanden.**

Van 10 tot 16 uur kunt u kennismaken met alle activiteiten die wij organiseren om de kwaliteit van het landschap, de natuur en het milieu in de Vijfheerenlanden te bevorderen.

Dit jaar staat de **Egel** in de schijnwerper met als motto: '**Geef de Egel een Thuis**'.

De gemeente Vijfheerenlanden geeft in samenwerking met de N&VW honderd egelkasten weg op deze dag. Ook alle scholen van de Vijfheerenlanden krijgen zo'n kast.

Het gaat niet goed met de egel. De afgelopen tien jaar is de egelpopulatie in ons land gehalveerd. Door het verlies van leefgebied, versnippering van het landschap en door het toegenomen verkeer heeft de egel steeds meer problemen om zich verplaatsen. Hierdoor is de egel zich ook meer gaan nestelen in de bebouwde kom. Wij kunnen de egels helpen door tuinen geschikt te maken voor egels. De gemeente Vijfheerenlanden en de Natuur- en Vogelwacht proberen door creatieve samenwerking de egel een handje te helpen. In het Kontakt is te lezen of jij voor een gratis egelhuis in aanmerking komt. Die is dan op de open dag op te halen.

OPEN DAG

Natuur- en Vogelwacht
Vijfheerenlanden

28 september 2024

10.00 - 16.00 uur

ontmoeting
natuurbeleving
actie
gezelligheid
informatie
natuurfotografie
natuurverkenning
doen - creativiteit
cursusaanmelding
en nog veel meer ..

(zie website voor de laatste informatie)

De dierenambulance is op de open dag aanwezig en geeft een presentatie over egels.

Het NatuurFotografenGilde (NFG) presenteert zichzelf op deze dag en opent een nieuwe fototentoonstelling.

Jonge bezoekers kunnen weer deelnemen aan verschillende leuke activiteiten.

Alle basisscholen in de Vijfheerenlanden worden uitgenodigd hun egelkast op te halen en kunnen direct kennismaken met ons educatieteam.

Wil jij de natuur helpen in lastige tijden?
Kom kijken hoe jij in onze vereniging je bijdrage kunt leveren door mee te gaan doen.

PLANTENEXCURSIE OOSTVOORNE

Dirk den Ottelander

De Plantenwerkgroep van de Natuur- en Vogelwacht houdt zich in eigen streek bezig met het inventariseren van de flora in de streek. Maar dat proberen we toch af te wisselen met bezoeken aan botanisch interessante gebieden, gewoon om te genieten van wat de Nederlandse flora zoal te bieden heeft.

Voor zaterdag 13 juli stond een eendaagse excursie naar de Duinen van Oostvoorne op het programma.

Een prachtig afwisselend gebied met een enorm rijke flora. Het is floristisch een van de rijkste gebieden van ons land.

Monique op het Inspectiepad langs de zeereep, dat deels onder water stond.

Vroeg op, om op tijd in Oostvoorne te zijn. Zo vroeg dat het bezoekerscentrum van het Zuid-Hollands Landschap nog maar nauwelijks open was. Na een bakkie koffie op plantenjacht.

Vanuit het bezoekerscentrum richting de kust door de duinen. De Oostvoornse duinen bestaan uit droge duinen afgewisseld met natte duinvalleien. Vooral die natte duinvalleien herbergen heel veel bijzondere, zeldzame planten. Sommige komen alleen op Oostvoorne voor.

Nou, die natte duinvalleien waren door de vele regen van de afgelopen maanden echt nat! Heel goed voor de natuur, zeker na al die droge jaren, maar een beetje jammer voor ons, omdat veel groeiplaatsen van die bijzonder planten onbereikbaar waren. Dus helaas geen moerasgamander in de Gamandervallei of andere zeldzaamheden bij een van die andere duinmeertjes. Er was geen doorkomen aan. Nou ja, behalve voor Monique, want die had laarzen aan.

Maar zeker niet getreurd, want er was genoeg ander moois en bijzonders te vinden ook in de duinen. Betonie, glad parelzaad, zanddoddegras, vleugeltjesbloem om er een paar te noemen.

Ook voor wie regelmatig in de duinen komt echt bijzonderheden, maar zeker voor floristen uit het rivierenland. Verreweg het meeste kun je zien vanaf de paden. Maar wij hadden het geluk dat we van de eigenaar van het terrein, het Zuid-Hollands Landschap, toestemming hadden gekregen om ook buiten de gebaande wegen te kijken en daar hebben we toch wel een paar keer gebruik van gemaakt.

Aan het einde van het duinpad kom je bij het strand en het Oostvoornse schor uit. Natuurlijk een kijkje nemen bij het vroegere autostrand. Want aan de rand van het strand

Linksboven: Betonie in de heemtuin bij de Tenelaplas.

Rechtsboven: Droog duin langs het Boothpad, waar we o.a. gewone vleugeltjesbloem, zanddoddegras en scherpe fijnstraal zagen. Donderkruid en driedistel konden we zo gauw niet vinden.

Rechts: Rupsen van de wolfsmelkpijlstaart.

Linksonder: Jules en Lida bij zeewolfsmelk, waar de rupsen op zaten.

Rechtsonder: Blauwe zeedistel.

Links groenknolorchis in vrucht met o.a. zeegroene zegge en gewone waternavel, rechts rond wintergroen met o.a. kruipwilg, zachte berk, gestreepte witbol en rode klaver.

ligt een laag duin met daarachter een stukje slikachtig terrein. Ideaal om wat planten te zoeken die van zilte omstandigheden houden. In het slik melkkruid, zeekraal, slijkgras, kweldergras en dunstaart (ook een gras) en op het droge zand zeewolfsmelk, zeekweek en blauwe zeedistel.

En na enig zoeken werd zelfs de rups van de zeldzame wolfsmelkpijlstaart gevonden. Daar ga je echt even voor zitten.

Na een versterking van de inwendige mens in het restaurant Aan Zee vervolgen we de tocht naar het Parnassiavlak. Of je in een botanische snoepfabriek komt. Allerlei bijzonderheden met prachtige namen als parnassia, teer guichelheil, moeraskartelblad, moeraswespensorchis, vleeskleurige orchis, armbloemige waterbies en rond wintergroen. Om te smullen.

We wisten dat hier nog zo'n zeldzaamheid,

de groenknolorchis, voorkwam, maar het was nog best zoeken om die uiteindelijk toch te vinden.

Vandaar moesten we nog best doorstappen om op tijd bij de auto en het restaurant terug te zijn om een uiterst geslaagde plantendag af te sluiten met een gezellig diner. Op de terugweg kwamen we langs de Molenkreek, die een steile oever heeft, daar konden we toch nog een superzeldzame 'natte soort' bekijken: weegbreefonteinkruid.

Aan het einde van de dag hadden we 100 verschillende planten genoteerd die voor ons bijzonder waren, omdat we die niet regelmatig tegenkomen in onze eigen streek.

Daarvan was bijna de helft (46) zeldzaam of zeer zeldzaam in Nederland. En dan hebben we lang, lang niet alles gezien. De Oostvoornse duinen is zo'n rijk gebied, dat we er zeker nog een keer gaan kijken.

EXCURSIE KENNEMERMEER 30 JUNI 2024

Lida Hellingman-Soeting

We vertrokken op 30-6-2024 met zes personen naar IJmuiden.

We gingen voor de orchideeën en dan vooral voor de honingorchis, die moet hier staan maar nu jammer genoeg niet, misschien was hij er niet door de warmte en de nattigheid of al uitgebloeid. Ook hoopten we op teer guichelheil, parnassia en meer. Die hebben we wel gevonden.

Op het stuk waar de meeste orchideeën groeien was het zo nat dat we niet verder konden. Het water kwam bijna tot onze enkels.

Gelukkig was het niet overal zo nat en heb-

ben we heel veel gevonden. Het was ook nog prachtig weer, zonnig en niet te warm.

Uiteindelijk zijn er 79 planten, 15 vlinders, 30 andere insecten en 6 vogels gezien. We zijn niet meer naar de pier geweest, wel naar het strand en de nieuwe duintjes. Karin was heel enthousiast insecten aan het zoeken, door haar hebben wij er zo veel gevonden en ze weet er ook veel van. Ook fijn dat hier nog niets afgesloten is. Al liggen de ingangen wel enigszins verstopt. Je moet ze weten te vinden.

Deelnemers: Annelies, Ans, Constance, Karin, Lida, Pieter.

Waargenomen soorten. Omdat er veel minder bekende insecten tussen zitten, noemen we ook de wetenschappelijke namen. Wie daarop zoekt, zal er op internet meer informatie over vinden.

Planten

Duizendblad	<i>Achillea millefolium</i>	Koninginnekruid	<i>Eupatorium cannabinum</i>
Teer guichelheil	<i>Anagallis tenella</i>	Zeewolfsmelk	<i>Euphorbia paralias</i>
Gewone ossetong	<i>Anchusa officinalis</i>	Stijve ogentroost	<i>Euphrasia stricta</i>
Grote engelwortel	<i>Angelica archangelica</i>	Moerasspirea	<i>Filipendula ulmaria</i>
Wondklaver	<i>Anthyllis vulneraria</i>	Kleefkruid	<i>Galium aparine</i>
Duinaveruit	<i>Artemisia campestris s. maritima</i>	Glad walstro	<i>Galium mollugo</i>
Heggerank	<i>Bryonia dioica</i>	Robertskruid	<i>Geranium robertianum</i>
Zeeraket	<i>Cakile maritima</i>	Schermhavikskruid	<i>Hieracium umbellatum</i>
Haagwinde	<i>Convolvulus sepium</i>	Duindoorn	<i>Hippophae rhamnoides</i>
Zeewinde	<i>Convolvulus soldanella</i>	Witbol	<i>Holcus sp.</i>
Strandduizendguldenkruid	<i>Centaurium littorale</i>	Zeepostelein	<i>Honckenya peploides</i>
Akkerdistel	<i>Cirsium arvense</i>	Gewone waternavel	<i>Hydrocotyle vulgaris</i>
Akkerwinde	<i>Convolvulus arvensis</i>	Sint Janskruid	<i>Hypericum perforatum</i>
Vleeskleurige orchis	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	Gewoon biggenkruid	<i>Hypochaeris radicata</i>
Gevlekte orchis	<i>Dactylorhiza maculata</i>	Jakobskruid	<i>Jacobaea vulgaris</i>
Rietorchis (ongevlekte vorm)	<i>Dactylorhiza praetermissa</i>	Vlasbekje	<i>Linaria vulgaris</i>
Wilde peen	<i>Daucus carota</i>	Engels raaigras	<i>Lolium perenne</i>
Grote zandkool	<i>Diplotaxis tenuifolia</i>	Moerasrolklaver	<i>Lotus pedunculatus</i>
Slangenkruid	<i>Echium vulgare</i>	Wolfspoot	<i>Lycopus europaeus</i>
Harig wilgenroosje	<i>Epilobium hirsutum</i>	Grote kattenstaart	<i>Lythrum salicaria</i>
Moeraswespenorchis	<i>Epipactis palustris</i>	Luzerne	<i>Medicago sativa</i>
Wollegras sp.	<i>Eriophorum sp.</i>	Witte honingklaver	<i>Mellilotus albus</i>
Reigersbek	<i>Erodium cicutarium</i>	Watermunt	<i>Mentha aquatica</i>
Blauwe zeedistel	<i>Eryngium maritimum</i>	Rode ogentroost	<i>Odontites vernus s. serotinus</i>
		Teunisbloem	<i>Oenothera sp.</i>
		Bitterkruidbremraap	<i>Orbanche picridis</i>

Zeewinde. Foto: Lida Hellingman-Soeting.

Bleke klaproos	<i>Papaver dubium</i>
Grote Klaproos	<i>Papaver rhoeas</i>
Parnassia	<i>Parnassia palustris</i>
Moeraskartelblad	<i>Pedicularis palustris</i>
Echt bitterkruid	<i>Picris hieracioides</i>
Hertshoornweegbree	<i>Plantago coronopus</i>
Smalle weegbree	<i>Plantago lanceolata</i>
Welriekende salomonszegel	<i>Polygonatum odoratum</i>
Gewone brunel	<i>Prunella vulgaris</i>
Heelblaadjes	<i>Pulicaria dysenterica</i>
Grote ratelaar	<i>Rhinanthus angustifolius</i>
Dauwbraam	<i>Rubus caesius</i>
Ridderzuring	<i>Rumex obtusifolius</i>
Geoorde wilg	<i>Salix aurita</i>
Gewone vlier	<i>Sambucus nigra</i>
Blauw glidkruid	<i>Scutellaria galericulata</i>
Muurpeper	<i>Sedum acre</i>
Bezemkruiskruid	<i>Senecio inaequidens</i>
Dagkoekoeksbloem	<i>Silene dioica</i>
Nachtsilene	<i>Silene nutans</i>
Blaassilene	<i>Silene vulgaris</i>
Bitterzoet	<i>Solanum dulcamara</i>
Gewone melkdistel	<i>Sonchus oleraceus</i>
Hazepootje	<i>Trifolium arvense</i>
Liggende klaver	<i>Trifolium campestre</i>
Kleine klaver	<i>Trifolium dubium</i>
Rodeklaver	<i>Trifolium pratense</i>
Witte klaver	<i>Trifolium repens</i>
Grote brandnetel	<i>Urtica dioica</i>

Vlinders

Grote beer (rups)	<i>Arctia caja</i>
Gamma-uil	<i>Autographa gamma</i>
Gestreepte goudspanner	<i>Camptogramma bilineata</i>
Hooibeestje	<i>Coenonympha pamphilus</i>
Gewone bandspanner	<i>Epirrhoe alternata</i>
Bruin zandoogje	<i>Maniola jurtina</i>
Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>
Witvlakvlinder	<i>Orgyia antiqua</i>
Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>
Klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>
Klein koolwitje	<i>Pieris rapae</i>
Weegbreemot	<i>Pyrausta despicata</i>
Sint-jacobsvlinder (vlinder & rups)	<i>Tyria jacobaeae</i>
Atalanta	<i>Vanessa atalanta</i>
Sint-jansvlinder	<i>Zygaena filipendulae</i>

Overige insecten

Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>
Zomersmaragd	<i>Anomala dubia</i>
Harkwespe	<i>Bembix rostrata</i>
Tuinhommel	<i>Bombus hortorum</i>
Groene schildpadkever	<i>Cassida rubiginosa</i>
Zwartsprietdikkopje	<i>Cassida rubiginosa</i>
Bastaardzandloopkever	<i>Cicindela hybrida</i>
Oogvleksteilkopje	<i>Cryptocephalus ocellatus</i>
Bijvoetbladluis	<i>Cryptosiphum artemisia</i>
Zwavelgele bloemenkever	<i>Cteniopus sulphureus</i>

Boven: Bruinrode heidelibel. Rechtsonder: Zomersmaragd. Foto's: Lida Hellingman-Soeting.

Rode halsbandwants	<i>Deraeocoris ruber</i>
Weidevlekoog	<i>Eristalinus sepulchralis</i>
Duinrouwzwever	<i>Hemipentis morio</i>
Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>
Fraaie schijnbok	<i>Oedemera nobilis</i>
Blauwvleugelsprinkhaan	<i>Oedipoda caerulescens</i>
Oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>
Gouden slakkenhuisbij	<i>Osmia aurulenta</i>
Weideschorpioenvlieg ☒	<i>Panorpa vulgaris</i>
Schuimbeestje	<i>Philaenus spumarius</i>
Zandroofvlieg	<i>Philonicus albiceps</i>
Streepdijschildwants	<i>Plagiognatus arbustorum</i>
Citroenlieveheersbeestje	<i>Psyllobora vigintiduopunctata</i>
Rode weekschildkever	<i>Rhagonycha fulva</i>
Bruinrode glasvleugelwants	<i>Rhopalus parumpunctatus</i>
Sabelsprinkhanendoder	<i>Sphex funerarius</i>
Bruinrode heidelibel ☒	<i>Sympetrum striolatum</i>
Pinokkiomot	<i>Synaphe punctalis</i>
Grote groene sabelsprinkhaan	<i>Tettigonia viridissima</i>
Gewone viltvlieg	<i>Thereva nobilitata</i>

Vogels

Graspieper	<i>Anthus pratensis</i>
Pimpelmees	<i>Cyanistes caeruleus</i>
Grote Zilvermeeuw	<i>Larus argentatus</i>
Kleine Mantelmeeuw	<i>Larus fuscus</i>
Tjiftjaf	<i>Phylloscopus collybit</i>
Fitis	<i>Phylloscopus trochilus</i>

EXCURSIE GREVELINGENMEER 4 JUNI 2024

Bart de Groot

We vertrekken met acht personen vanuit Vianen en de Avelingen naar de Brouwersdam tussen Zeeland en Zuid-Holland.

We kunnen met zijn achten goed buiten zitten op de banken achter de kajuit. Het weer is prima, geen regen, later ook zon. We drinken eerst koffie met koek. Met de boot van Pieter en Lida varen we het Grevelingenmeer op. We meren aan bij het eiland Stampersplaat.

We lopen het eiland rond en kijken vooral naar de orchideeën, maar ook naar de andere wilde planten die we zien. Een bijzondere soort is het gevlekt zonneroosje. We zien veel orchideeën, zoals de moeraswespenorchis, de gevlekte orchis en de rietorchis. Wat later zien we ook de grote keverorchis. Ook horen of zien we diverse vogels, zoals de zingende, maar verborgen nachtegaal.

We varen weer terug naar de haven aan de Brouwersdam met Pieter als stuurman. We

praten nog wat na op de boot, over wat we op het eiland aan planten en vogels gezien hebben.

Een mooie afsluiting van deze prachtige Grevelingenexcursie.

Pieter en Lida bedankt.

Roetkluiszwam. Foto: Lida.

De boot van Lida en Pieter. Foto: Bart.

Planten			Vogels	
Bijenorchis	Grote ratelaar	Rond wintergroen	Aalscholver	Tuinfluitter
Bitterzoet	Heggerank	Scherpe fijnstraal	Bergeend	Vink
Bosrank	Hondskruid	Smalle weegbree	Kokmeeuw	Visdiefje
Brede wespenorchis	Kleine klaver	Smalle wikke	Merel	Wilde Eend
Egelantier	Kleine leeuwentand	Stijve ogentroost	Middelste zaagbek	Witte kwikstaart
Engels gras	Kleine ooievaarsbek	Strandduizendguldenkruid	Nachttegaal	Zilvermeeuw
Fluitenkruid	Kleverige ogentroost	Wilde kamperfoelie	Scholekster	Zwartkop
Gestreepte witbol	Kropaar	Zachte ooievaarsbek	Roodborst	Zwarte kraai
Gevlekt zonneroosje	Luzerne	Zomerbitterling	Tijftjaf	
Gevlekte orchis	Melkkruid	Zwanenbloem		
Gewone hoornbloem	Moeraswespenorchis			
Gewone melkdistel	Muizenootje	Paddenstoelen	Vlinders	
Gewone vleugeltjesbloem	Reigersbek	Broze russula	Atalanta	Icarusblauwtje
Glanshaver	Rietorchis	Roetkluifzwam	Bruin zandogje	Sint-jacobsvlinder
Grote keverorchis	Rolklover	Schotelrussula	Hooibeestje	

De orchideeën hondskruid, gevlekte orchis en grote keverorchis, plus rond wintergroen. Net als de orchideeën is rond wintergroen voor zijn voeding afhankelijk van mycorrizascbimmels, die stikstof leveren door organisch materiaal af te breken. Deze vier soorten zijn tegenwoordig ook in Everdingen te vinden. Foto's: Lida.

Links gevlekt zonneroosje (zeer zeldzaam), rechts de zoutplant melkkruid. Foto's: Lida.

EXCURSIE DONKSE LAAGTEN 16 JUNI 2024

Koos Maat

Er gaan tien mensen mee: Bart (excursie-leider), Lida, Pieter, Annelies, Ans, Nanny, Constance, Harko, Teus en Koos. Vanaf de Zijdeweg (Bleskensgraaf) lopen we over de Boezemkade met rietkragen langs de Achterwaterschap. Het is fris, half bewolkt weer en we zijn een keer flink natgeregend. We kijken uit over prachtige authentieke hooilanden afge-

wisseld met plasjes met slikranden. Dit gebied wordt mede beheerd door Staatsbosbeheer. Zowel de vogel- als de plantenliefhebbers zien veel verschillende soorten. We zien ook nog drie reeën en veel hazen.

Bart bedankt voor de leuke en gezellige excursie.

Tabel 1. Waargenomen vogels.

Aalscholver	Fuut	Kleine karekiet	Nijlgans	Turkse tortel
Bergeend	Gierzwaluw	Kleine mantelmeeuw	Purperreiger	Vink
Blauwe reiger	Grauwe gans	Kleine plevier	Putter	Visdief
Boerenzwaluw	Groenling	Kluut	Rietgors	Waterhoen
Brandgans	Grote Canadese gans	Knobbelzwaan	Rietzanger	Wilde eend
Bruine kiekendief	Grutto	Kokmeeuw	Scholekster	Winterkoning
Buizerd	Holenduif	Koolmees	Spreeuw	Witte kwikstaart
Cetti's zanger	Houtduif	Krakeend	Tjiftjaf	Wulp
Ekster	Kauw	Lepelaar	Torenavalk	Zilvermeeuw
Fazant	Kievit	Meerkoet	Tureluur	Zwarte kraai

Vier foto's die Teus maakte. Van linksboven met de klok mee: rietgors, witte kwikstaart, jonge bergeend, fuut met jong.

Van linksboven met de klok mee: grote klaproos (met echte kamille), grasmuur, grote kattenstaart, jakobskruiskruid, zwanenbloem, gele waterkers (met niet-bloeiende watermunt).

Foto's van Lida Hellingman-Soeting, behalve die van grote klaproos, die is door Bart de Groot gemaakt.

Tabel 2. Overige fauna.

Hazen	Veertienstippelig lieveheersbeestje
Reeën	Zevenstippelig lieveheersbeestje

Tabel 3. Waargenomen planten

Akkerdistel	Gewone margriet	Kleine lisdodde	Schijfkamille
Akkerkool	Gewone smeewortel	Kleine ooievaarsbek	Timoteegras
Biezenknoppen	Gewoon duizendblad	Knoopkruid	Tormentil
Blaartrekkende boterbloem	Gewoon varkensgras	Kropaar	Veenpluis
Braam	Glad walstro	Kruipende boterbloem	Veldlathyrus
Brandnetel	Grasmuur	Madeliefje	Vlasbekje
Echte kamille	Grote brandnetel	Moeraskartelblad	Wateraardbei
Echte koekoeksbloem	Grote kattenstaart	Moerasrolklaver	Watermunt
Echte valeriaan	Grote klaproos	Moeraspirea	Waterpunge
Egelboterbloem	Grote lisdodde	Moerasvergeet-mij-nietje	Waterzuring
Egelskop	Grote ratelaar	Paardenbloem	Wilde margriet
Engels raaigras	Haagwinde	Pitrus	Witte dovenetel
Gele plomp	Harig wilgenroosje	Poelruit	Witte klaver
Gele waterkers	Herderstasje	Ridderzuring	Zwanenbloem
Gewone berenklauw	Jakobskruiskruid	Riet	
Gewone hoornbloem	Kale jonker	Rode klaver	

ACTIVITEITENPAGINA

EXCURSIES SEPTEMBER T/M DECEMBER 2024

N.B.1 We verzamelen/vertrekken vanaf Benedictushof 132, 4133 AK Vianen.

N.B.2 Bij slecht weer: neem contact op met de gids of de excursie wel doorgaat.

- Zo 29 sep Excursie in de **uiterwaarden van Hurwenen** o.l.v. Koos Maat. Tel: 06-27 23 63 72 of 0183-563 362. Mail: koosmaat@solcon.nl. Vertrek 9:00 uur vanuit Vianen.
- Di 15 okt **Hertenbront in de Amsterdamse Waterleidingduinen**. Vertrek om 7:00 uur 's morgens vanuit Vianen. Ingang Waterleidingduinen: Panneland te Vogelenzang. O.l.v. Frans Broekhof, info: 06-4025 3059. Mail: frans.broekhof@hotmail.com.
- Zo 20 okt **Paddenstoelenexcursie in de Kaapse Bossen** o.l.v. Lida Hellingman. Vertrek 9:00 uur vanuit Vianen. Mail: hellingsoet@ziggo.nl. Tel: 0347 373 935 of 06-2513 1099
- Zo 17 nov **Paddenstoelenexcursie**, plaats nog te bepalen door Lida. O.l.v. Lida Hellingman. Vertrek 9:00 uur uit Vianen. Mail: hellingsoet@ziggo.nl. Tel: 0347 373 935 of 06-2513 1099.
- Zo 15 dec **Vogelexcursie in de Flevopolder** o.l.v. Eduard Polfliet. Tel.: 06 52 09 56 22. Mail: eduardpolfliet@casema.nl. Vertrek 9 uur vanuit Vianen.

TWEEWEEKELIJKSE PRESENTATIEAVONDEN

Op donderdag, aanvang 20:00 uur, zaal open 19:30 uur.

- Do 10 okt Annette van Berkel & Kars Veling: **Hoe gaat het met de dagvlinders?**
- Do 24 okt Pieter van Breugel: **Het leven van wilde bijen.**
- Do 7 nov Hans de Braal: **Winter aan de kust.**
- Do 21 nov Jonathan Leeuwis: **De Biesbosch.**
- Do 5 dec Teus van Ravesteijn: **Het Bargerveen.**
- Do 19 dec Bert Vos: **De gierzwaluw.**

ACTIVITEITEN VOOR DE JEUGD IN EN ROND DE SCHAAPSKOOI

- Za 28 sep **Open Dag.**
- Do 31 okt 's Morgens **blaadjes, zaadjes en vruchtjes zoeken.**
's Middags **paddenstoelenmiddag**
- Do 27 dec **Vetbollen maken voor de tuinvogels.** Meer info volgt.
- Vr 3 jan **Notenrekje of mezenkastje timmeren.** Meer info volgt.

Mogelijk worden er nog meer jeugdactiviteiten georganiseerd. Kijk dan op onze website www.natuurcentrum5hl.nl. En als u een uitje in de natuur wilt, met school, familie of club, wandelend of fietsend? Informeer naar de mogelijkheden.

EVENEMENTEN TOT EIND 2024

- Za 28 sep **Open Dag** Natuur- en Vogelwacht Vijfheerenlanden. Zie pag. 4-5.
- Za 26 okt **Nacht van de nacht.** Info volgt op de website.
- Za 28 dec **Winterwandeling** rond de Schaapskooi. Meer info volgt.

Terugkijken

Workshops in de natuur

In de maand juni organiseerden we een viertal workshops in samenwerking met de Stichting Bindkracht. We kozen dit keer voor diverse locaties: Fort Everdingen, uiterwaarden bij Vianen en Lexmond, en Leerdam-Noord. We speurden naar vogels, zochten naar insecten en plakten allerlei bloemetjes op een strook karton. Eén keer gingen we op zoek naar slootdiertjes. Het waren stuk voor stuk geslaagde activiteiten met enthousiaste kinderen en ouders.

OBS De Vlindertuin uit Ameide

Ook in juni kwamen twee groepen van obs De Vlindertuin uit Ameide naar de Zouweboezem voor een excursie. De ruim 40 kinderen beleefden de mooiste ochtend van het hele schooljaar! Aldus één van hen. Erg leuk om dat te vernemen. Zo'n ochtend gun je alle schoolkinderen!

Jeugdnatuurweek

In de zomervakantie planden we een vijftal activiteiten, waarvan drie in de Schaapskooi. De andere twee waren in de Broekgraaf in Leerdam en in de Middelwaard bij Vianen. De kinderen die kwamen met hun (groot)ouders vermaakten zich prima.

Educatieve gezinswandelingen

Er werden op diverse locaties avondwandelingen gehouden voor alle leeftijden. In totaal kwamen er 80 mensen op af. En samen ontdekten we allerlei vogels, bloemen en beestjes.

Overige activiteiten

De slootjesdag moest een week worden uitgesteld, omdat er nog niet gemaaid was. Er kwamen zes kinderen. De padvindsters uit Leerdam kregen een uilenfeestje. En er kwam ook nog een groepje kinderen voor een kinderfeestje. Op verzoek van een landelijke fotoclub liepen we een rondje door het Zouweboezem gebied. Ook dat was de moeite waard.

Komende activiteiten

Open Dag op 28 september

De Open Dag op zaterdag 28 september zal ook voor de jeugd aantrekkelijk zijn, iedereen is welkom. Zie elders in deze *Domphoorn*. Ook voor de scholen wordt er dan informatie gegeven over onze activiteiten.

Herfstvakantieweek

Donderdagochtend 31 oktober gaan we in het bos achter De Schaapskooi op zoek naar allerlei blaadjes, zaden en vruchtjes. Daarna maken we een mooi plakwerkstuk. Natuurlijk letten we ook op vogels, beestjes en paddenstoelen. Tijden van 10 tot 12 uur.

Ook op donderdag 31 oktober organiseren we 's middags van 13:30 – 15:30 uur een paddenstoelenmiddag. Met een PowerPoint, een practicum met champignons, soep, naar het bos voor de paddenstoelen en daarna nog een knutsel als de tijd het toelaat.

Voor deze beide herfstactiviteiten geldt:

- Geschikt voor kinderen tot 12 jaar, kinderen tot 8 jaar alleen onder begeleiding.
- Begeleiders kunnen gratis meedoen.
- De kosten bedragen 4 euro per kind, inclusief materialen, appelsap en koekje.
- Opgeven is nodig via chr.kramer@outlook.com
- Opgeven kan tot en met de voorafgaande dag.
- Locatie: Natuurcentrum De Schaapskooi, Overboeicop 15, Schoonrewoerd.
- Voor meer informatie ook over andere activiteiten, zie www.natuurcentrum5hl.nl

Kerstvakantie 2024

We hebben voor de kerstvakantie twee dagen gepland voor jeugdactiviteiten. Donderdag 27 december vetbollen maken voor de tuinvogels en op vrijdag 3 januari een notenrekje of een mezenkastje timmeren. Nader informatie komt later!

EXCURSIE PLAN TURELUUR 18 AUGUSTUS 2024

Koos Maat

Er waren tien deelnemers: Annelies, Constance, Eduard (excursieleider), Jan, Koos, Lida, Nanny, Pieter, Simon en Sjanie.

Eerst maakten we een stop ter hoogte van de parkeerplaats vogelboulevard Hellegatsplaten. Daar zagen we meteen al een juveniele zeearend rustend op een paal. Verder veel soorten watervogels.

Daarna zijn we doorgereden naar Dijkwater in Sirjansland. Weer veel watervogels gezien met ook een mooie waarneming van vier geoorde futen. Helaas hadden ze weinig gele pluimen meer, maar duidelijk herkenbaar aan de felrode ogen.

Daarna een koffiestop bij de Heerenkeet in Kerkwerpe waar de zon mooi doorkwam en met prachtig licht op de Oosterschelde scheen.

We rijden langs de Inlaagweg en stoppen op diverse plaatsen. We zien grote aantallen zilverplevieren, goudplevieren, wulpen en lepelars.

We maken een korte stop bij de Plompe Toren en rijden nog een ronde, maar daar zien we geen bijzondere vogels meer. We rijden terug naar de Heerenkeet waar we dineren.

Eduard, bedankt voor de mooie en gezellige excursie!

Aalscholver	Geoorde fuut	Kemphaan	Nijlgans	Wilde eend
Bergeend	Goudplevier	Kievit	Oeverloper	Witgatje
Blauwe reiger	Grauwe gans	Kleine mantelmeeuw	Oeverzwaluw	Witte kwikstaart
Boerenzwaluw	Groenpootruiter	Kleine zilverreiger	Rosse grutto	Wulp
Bonte strandloper	Grote mantelmeeuw	Knobbelzwaan	Scholekster	Zeearend
Brandgans	Grote zilverreiger	Kokmeeuw	Smient	Zilvermeeuw
Bruine kiekendief	Grutto	Krakeend	Spreeuw	Zilverplevier
Dodaars	Houtduif	Kuifeend	Tafeleend	Zwarte kraai
Ekster	Huismus	Lepelaar	Torenvalk	Zwarte ruiter
Fuut	Kauw	Meerkoet	Tureluur	Zwarte zwaan

Geoorde fuut. Foto: Hille de Bruin.

VOGELCURSUS 2024, EXCURSIE 8 OP 18 MEI

Mariëtte van Koevorden

Met een klein groepje zeer vroege vogels beginnen we de eerste excursie om 6.00 uur bij de parkeerplaats van Kaatje aan de Lek in Culemborg. De **zanglijster** is de eerste die ons begroet. Maar er zijn al veel meer vogels vroeg uit de veren. Je zult maar ontwaken met de zang van een **bosrietzanger**, **zwartkop**, **fitis**, **winterkoning**, **tuinfluiter** en **rietzanger**. Genieten! We maken eerst een rondje binnendijks, steken vervolgens de dijk over en lopen naar beneden de Goilberdingerwaard in. Bij het plasje vliegen de **ijsvogels** ons om de oren. Een vreemde ijsvogelwaarneming, meestal een blauwe schicht boven het water, nu, vanwege het heilige weer, weinig kleur en ze vliegen hoog. Piet vertelt dat ze ook wel eens hoog in een boom zitten of broeden in de kluit van een omgevallen boom, toch ook een soort aarden wal. Eén ijsvogel gaat zitten in een dood takkenbosje met z'n bruinoranje buikje naar ons toe. Tegelijkertijd vliegen er andere, gewoonlijk kleurrijke vogels over: **putters**. Van de **zwartkop** is het zwart op de kop nauwelijks zichtbaar. Zelfs de **mannetjesfazant** zit op het pad ineengedoken met z'n

rug naar ons toe lekker kleurloos te wezen. Gelukkig zorgt een **bosrietzanger** voor genoeg klankkleur. Een **bruine kiekendief** vliegt over en een **knobbelzwaan** licht op in de grijze nevel. Sommigen onder ons zien nog een grote **kleine karekiet**, **kneu** en **grasmus**. Als we op de dijk lopen, breekt er voorzichtig een zonnetje door en dat geeft meteen meer kleur aan het **puttertje** op een paaltje. In de gras-halmen eromheen zien we er nog een stuk of vijf. Op een paaltje verderop, dat deel uitmaakt van een afrastering onderaan de dijk, zit iets met de rug naar ons toe te piepen. Het bruine vogeltje vliegt weg, keert terug, en dan kijkt de **graspieper** ons recht aan. Wat een prachtig vogeltje, met allemaal spikkels op z'n buikje. Aan de andere kant een verformfaaide **ooievaar**.

Tussen de twee excursies in eten we ons meegebrachte boterhammetje vlakbij het fort. Denk niet dat vogelaars dan uit staan. We zien een **purperreiger** in een boomtop belaagd worden door een **visdief**. Een **blauwe reiger** wacht hetzelfde lot. De **groene specht** lacht erom. De **koekoek** komt vandaag steeds om

Groene specht. Foto: Hille de Bruin.

*Blauwborst.
Foto: Hille
de Bruin.*

de hoek: roepend, vliegend, in lage en hoge boomtoppen. Piet komt even later aangeftietst en vertelt dat hij koffie zat te drinken met uitzicht op een **braamsluiper**.

Op de parkeerplaats bij de kerk in Everdingen verdubbelt het groepsaantal. Terwijl we de dijk aflopen, houden we stil voor het welkomstbord, waar een **fitis** of **tjiftjaf**, ons welkom heet. Zijn de pootjes donker of niet? Je moet ze eigenlijk naast elkaar zien. Dus houden we het op een fitjaf. Klein stukje verder worden de statieven uitgedraaid. Hier is de **blauwborst** gezien en ja hoor, niet veel later landt hij op een rietstengel vlakbij en laat zich uitgebreid bekijken. Een stuk verderop langs het pad zit er nog een, met minder witte bef. In de rietkraag zit een **fuut** op het nest. **Rietzangers** en **rietgorzen** zijn ook weer nadrukkelijk aanwezig. De **kleine karekiet** wordt gespot en we zien een klein bruin vogeltje laag overvliegen van de ene naar de andere struik. Als hij begint te zingen, weten we het zeker: **Cetti's zanger**. Na al die bruine vogeltjes ontwaren we in het riet ineens de kleuren zwart en wit, officieel geen kleuren, maar toch, aan de flanken van een vogel. Ook de kop is zwart. Dan draait hij zich om en toont zijn oranje buikje: een **roodborsttapuit**! Hij laat zich erg goed en veelvuldig zien, zowel in de top van

een struik als aan een rietstengel. Het zijn er vast meer. De voorhoede mist het **paapje**, de achterhoede de **gierzwaluw**, maar ja, je kunt niet alles hebben. In de verte op het prikkeldraad wordt nog een **kneu** waargenomen.

Op het wandelpad treffen we vier vissen aan, **zeelten** volgens de kenners. Een groot raadsel: hoe komen die daar? Uitgekotst door een vogel wiens ogen groter waren dan zijn maag? Later zien we ook een jonge **aalscholver** stoeien met een vis die een maatje te groot voor hem is.

Dan ontdekken we een **reigersbek** of is het toch een **ooievaarsbek**? We halen Chris erbij, die de plant van z'n bloemblaadjes ontdoet, waardoor er een kop met een lange snavel overblijft. Zijn de blaadjes om de steel in omtrek wat ronder, dan is het een ooievaarsbek, langwerpige/veevormige blaadjes duiden op reigersbek. Die lichtgele plant is **ratelaar**, je hebt kleine, grote en harige leren we. Verder zien we een plant die lijkt op lievevrouwebedstro, blijkt **glad walstro**. Vroeger wel gebruikt als wiegbekleding. Is ook familie van kleeftkruid, iets minder ideaal voor dat doel. Verder zien we volop **margrietjes**, uitgebloeid **moe-raskartelblad**, **rietorchis**, **boterbloemen** en **gele lis**, bloeiende heesters waaronder **vlier**

*Kluut met
kluutjes.
Foto: Hille
de Bruin.*

en **rode kornoelje**. Everdingerwaard biedt boeiende fauna en bloeiende flora!

We kijken omhoog, twee **kluuten** vliegen over en even later drie jonge **lepelaars**. Vast net klaar met foerageren op de slikplaat. **Grutto's**, **kieviten**, **scholeksters** en een **witgat** zijn daar nog druk mee bezig. In het water een **meerkoet** en een paar eenden: **krakeend**, **slobeend**, **kuifeend** én een **bergeend** met jongen.

Het is drukkend warm geworden. Op een plek waar paden zich splitsen, ons neervleidend op het gras, gaan de rugzakken open. Er komt van alles uit, naast de thermoskan met warme vloeistof en de verkoelende waterfles, ook plastuiten en loepjes. Voor het eerste kun je blijven staan, voor het tweede moet je op de knieën, we hebben de grootste lol. Ooit was vogelen nog een serieuze mannenaangelegenheid!

Dan zit de vogelcursus er op, na vier theorielessen en acht excursies. Chris deelt vrolijk mee dat iedereen geslaagd is voor het examen. Zijn opdracht voor deze laatste excursie: cursisten moeten de vogels ontdekken en de gidsen hun mond houden, was natuurlijk een onmogelijke. De behulpzame gidsen worden hartelijk bedankt voor hun kennis en hun tijd.

Zij hebben er toch maar voor gezorgd dat het vogelaarsbestand is toegenomen.

En dan nog even over die **roerdomp**, die we niet gezien hebben... Chris had goede hoop dat we vandaag de door iedereen zo gewenste roerdomp eindelijk zouden spotten. Hij heeft deze week immers meerdere ontmoetingen met deze mysterieuze vogel gehad, waaronder twee die voorbij vlogen, samen met een purperreiger. Helaas, geen roerdomp voor ons vandaag. Wel een **purperreiger** in paalhouding, lijkt erop. De meute loopt dezelfde route terug, tussen het water en het riet. Een paar gidsen gaan via de dijk terug, om nog even bij de steenuilenkast te kijken. Na de vorige excursie in de Everdingerwaard moeten we steeds weer horen dat degenen die over de dijk teruggingen de roerdomp hebben gemist. Dus lopen we nu braaf via de uiterwaarden met nog een beetje stille hoop. Krijg je later op de dag een berichtje van Chris. Hij heeft dus weer (!) de roerdomp gezien. Op de dijk. Bij het fort. Overvliegend vanuit de Everdingerwaard naar het rietputje binnendijks. Zag er mooi uit, maakte een grote bocht, wrijft Teus nog even goed in. Een domper, daarover zijn we het in de groepsapp roerend eens. ;-)

PRESENTATIEAVONDEN TOT EIND DECEMBER

Teus van Ravesteijn

Het is ook dit jaar weer gelukt om een leuk en afwisselend programma samen te stellen.

Deze keer beginnen we hopelijk met een volle zaal, want we hebben dan Annette van Berkel en Kars Veling. Beiden werken bij de Vlinderstichting. Het gaat over de voor- of achteruitgang van de vlinderstand.

Pieter van Breugel is een autoriteit waar het gaat om solitaire bijen én schrijver van diverse bijenboeken. Hij houdt zich al jaren bezig met het bestuderen van deze dieren en is ook de Nederlandsche expert op het gebied van insectenhôtels. Hij geeft een interessante en soms humorvolle presentatie.

Hans de Braal, die samen met Chris Kramer ook weer een vogelcursus heeft gegeven, is ondertussen ook een vaste presentator in het eerste deel van het seizoen. Deze keer gaat het over 'winter aan de kust'. We zien van hem mooie foto's en krijgen een rustige uitleg.

Verder hebben we weer een boswachter van de Biesbosch. Jonathan Leeuwis zal u vertellen over 'De Biesbosch, een bijzonder zoetwatertijdengebied uniek in Nederland én Europa.' Deze presentatie gaat over het getijgedeelte tijdens hoogwater. In die tijd is

de Biesbosch een waterbekken en het is verbazend hoe dat gebied er dan uitziet. Zeker als het water weer teruggetrokken is.

Op Sinterklaasavond geef ik zelf een presentatie. Hij gaat over het Bargerveen, Nederlands grootste hoogveengebied. Ik heb er in 2022 iets over laten zien, toen Angela de Wild onverwachts niet kon. Deze presentatie is echter geheel anders, met veel andere foto's van vogels, insecten, planten, paddenstoelen en natuurlijk de mooie omgeving.

Als laatste komt Bert de Vos over 'De gierzwaluwen van kasteel Waardenburg'. Hierbij het verhaal over het monitoren van deze vogels, die huizen in het kasteel Waardenburg. Het is één van de grootste gierzwaluwenkolonies van Nederland. Tijdens een renovatie in 2009 zijn er 121 nestplaatsen gecreëerd. Dit jaar werd het eerste exemplaar op 7 april in Ochten gesignaleerd. De kolonie breidt zich nog steeds langzaam uit en er is ook een nestkast te volgen via een webcam.

Hopelijk kan iedereen weer genieten van mooie presentaties, plaatjes en gezellige avonden, met als bonus (als je geluk hebt) leuke prijzen.

10 oktober - Hoe gaat het met de dagvlinders?

Veranderende vlinderstand in Nederland en de Vijfheerenlanden.

Hoe is het nu met onze dagvlinders? Veel mensen klagen dat ze zo weinig vlinders zien op de vlinderstruik. En in de dagvlindermonitoringroutes staan de tellers ook vaak verrast te kijken wat ze te zien krijgen of juist niet.

Hoe zit dat met de effecten van de droge voorjaren, hete zomers en warme winters? En dan ineens een zeiknat jaar? Kars zal de nieuwste ontwikkelingen in de vlinderstand met ons delen. Hij kijkt naar de landelijke situatie, maar juist ook in onze eigen omgeving, het rivierengebied en de Vijfheerenlanden.

Annette van Berkel & Kars Veling

renlanden. En het is niet alleen maar verdriet en smart, want we zien ook vlinders toenemen en zelfs nieuw verschijnen. Annette is al tientallen jaren actief met het filmen van vlinders. Ze zal deze avond prachtig aanvullen met schitterende vlinderfilms.

Kars Veling en Annette van Berkel zijn beide bioloog en werkzaam voor de Vlinderstichting, Kars als projectleider (en natuurfotograaf) en Annette als filmmaker.

In ons land komen, naast de bekende honingbij, meer dan driehonderd soorten bijen voor. We noemen ze wilde bijen, omdat ze hier inheems zijn, dus 'in het wild' voorkomen.

De ruim twintig soorten hommels rekenen we ook tot onze wilde bijen. Zij vormen volken met vele dieren in één nest.

De meeste inheemse bijen doen echter alles alleen en heten daarom solitaire bijen. Omdat ze ons niet steken en dus niet lastig zijn, zijn ze onbekend. Vele van deze soorten zijn gespecialiseerd op bepaalde planten en worden sterk bedreigd door de negatieve invloed van de mens op de flora. De soorten zijn vaak genoemd naar hun uiterlijk of gedrag. Zo kunt u onder meer aantreffen: zandbijen, koe-

koeksbijen, metselbijen, maskerbijen, behangersbijen, wolbijen, bloedbijen en zijdebijen.

Pieter van Breugel uit Veghel houdt zich al jaren bezig met het bestuderen van deze dieren en het aanbieden van nestgelegenheid en is auteur van enkele boeken over wilde bijen. Uit zijn eigen ervaring puttend en aan de hand van werkelijk unieke opnamen, zal hij u een wonderlijke insectenwereld voortoveren, die u onmiddellijk zal verleiden om in uw eigen omgeving meer en beter te gaan kijken.

Door zijn enthousiaste verhaal zult u geïnspireerd en rijker huiswaarts keren in het besef dat ook in uw directe omgeving juweeltjes van dieren een wonderlijk leven leiden. Het loont dus werkelijk de moeite om te komen!

Gewone sachembij, man.

Pluimvoetbij, beladen met stuifmeel.

Tuinbladsnijder voor haar nestgang.

Grote wolbij, haren knagend van ezelsoor.

Aan het einde van de zomer wordt het weer rustig aan de kust. In ieder geval voor wat de badgasten betreft. Voor vogels (en vogelaars) begint dan juist weer een mooie periode. De vogeltrek is eigenlijk in augustus al een beetje op gang gekomen en bereikt in de herfstmaanden z'n hoogtepunt. Doortrekkers en overwinteraars vragen onze aandacht. We zien een aantal vogels die we buiten de zomermaanden aan onze kusten kunnen waarnemen. Een deel van deze vogels zijn overigens het hele jaar wel zichtbaar, maar sommige soorten zien we echt alleen maar in de winter. Denk aan kleine zwanen, kramsvogels, sneeuwgorzen en ijseenden. Verder is er ook oog voor het landschap langs de gevarieerde Nederlandse kust, en we zien ook wat zoogdieren.

Hans de Braal fotografeert graag vogels maar heeft ook oog voor landschappen en eigenlijk al het mooie wat de natuur ons biedt. Hans is een streekgenoot maar maakt ook graag fotografieuitstapjes naar de kust.

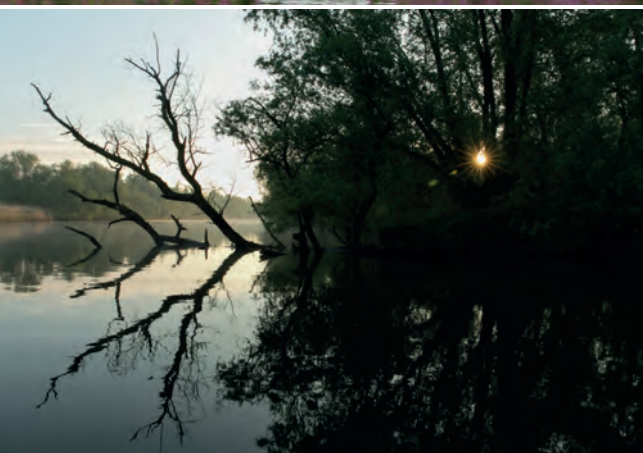
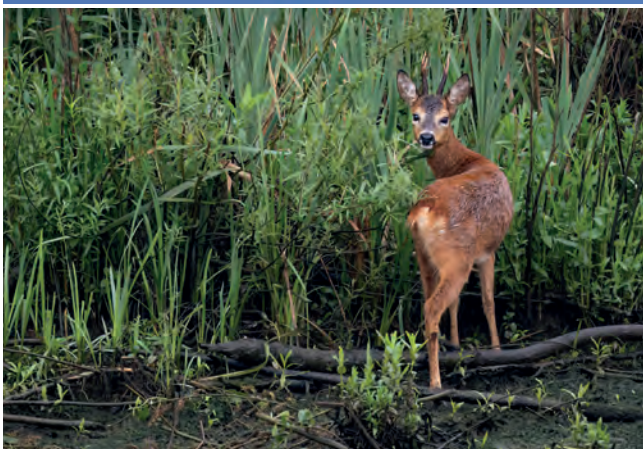
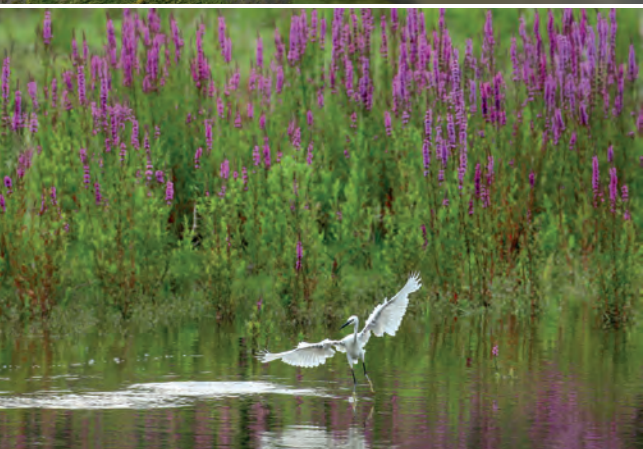
21 november - De Biesbosch

Jonathan Leeuwis

De Biesbosch, een bijzonder zoetwatertijdgebied, uniek in Nederland én Europa.

Mijn naam is Jonathan Leeuwis, en ik ben boswachter voor Staatsbosbeheer in de Biesbosch. Als echt Alblasserwaardse polderjongen ben ik van kleins af aan al gek op de natuur. Ik was nog geen 10 jaar oud toen ik riep dat ik boswachter wilde worden. Ik ben dan ook dankbaar dat ik van mijn grote passie mijn beroep heb mogen maken.

Na 6 jaar werkzaam te zijn als boswachter in de Rottemeren en het Bentwoud heb ik in november de overstap gemaakt naar misschien wel mijn favoriete natuurgebied in Nederland: de Biesbosch! Tijdens mijn lezing neem ik jullie mee in de dynamische wereld van dit grootste zoetwatertijdgebied van Europa. We duiken in een wereld waar het zoete rivierwater de regels bepaalt. Jullie zullen zien dat wanneer we water de ruimte geven, er vanzelf toptatuur volgt!

Het Bargerveen is een natuurgebied van Staatsbosbeheer in de gemeente Emmen. Het ligt vlak bij Zwartemeer en Klazienaveen en wordt in het oosten begrensd door Duitsland. Het is ruim 2.100 hectare groot en bestaat grotendeels uit hoogveen. Het is het laatste restant hoogveen van enige omvang in Nederland. Het Bargerveen bestaat uit drie delen: in het noorden het Meerstalblok, met 60 ha rustend hoogveen. Hier komen de grauwe klauwier, aalscholvers, gekraagde roodstaart e.d. voor. In het midden het Amsterdamseveld, daar zijn twee uitzichtheuvels. Hier werd de bovenste laag afgegraven, met een treintje vervoerd en verkocht. De 'zwarte turf' ging

naar de Purit-fabriek in Klazienaveen, waar er de bekende 'Norit' van werd gemaakt. Het zuidelijkste deel heet het Schoonebekerveld en ook hier ligt 'wetland', maar er is ook een droger gedeelte met andere begroeiing. In het Bargerveen leven vrij veel vossen en als je geluk hebt kom je die tegen. Verder ook wel zeldzame vogels, zoals de roodpootvalk en de roodmus. Hier komt ook nog de grote karekiet voor. Verder natuurlijk libellen, slangen en watervogels die uitgebreid aan de orde komen. Kortom een prachtig, vooral nat gebied waar je volop kan genieten. Men heeft er wel een waterprobleem, maar daarover vertel ik jullie deze avond.

De gierzwaluw heeft de bijnaam de koninginnedagvogel, omdat hij vanuit Afrika rond de 30ste april weer in Nederland arriveert.

Tegenwoordig noemen we hem de 100-dagen vogel, omdat hij eind april binnenkomt en begin augustus weer vertrekt.

In Kasteel Waardenburg bevindt zich een broedkolonie van meer dan 100 broedparen.

Bert Vos zal u eerst het verhaal van de gierzwaluw vertellen en daarna over de redding van deze kolonie en hoe hij jaarlijks gemonitord wordt.

WAAR IS STIJVE WATERRANONKEL GEBLEVEN?

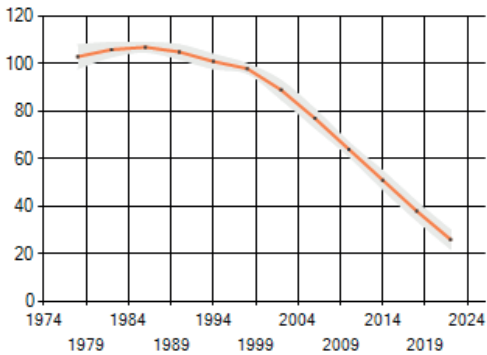
Dick Kerkhof

Vóór 2005 kwam stijve waterranonkel algemeen voor in het Groene Hart, ook in de venige delen van de Vijfheerenlanden. In veel sloten staken de kleine witte bloempjes (met een geel hartje) over flinke oppervlakten net boven de waterspiegel uit.

Die tijd is voorbij, tegenwoordig zie je stijve waterranonkel haast nooit meer. De verspreidingskaartjes hiernaast illustreren de dramatische achteruitgang. Het kaartje voor de periode 2015-2024 is in feite nog te rooskleurig, het is al jaren geleden dat ik *Ranunculus circinatus* voor het laatst vond. Ook alle fonteinkruiden zijn veel zeldzamer geworden.

Hoe zou dat komen? Te voedselrijk water kan het niet zijn, want kroosmos en de blaasjeskruiden nemen toe, dat zijn soorten van schoon water. Die wortelen niet in de slootbodem, maar zweven vrij in de waterkolom.

Amerikaanse rivierkreeften zijn vrijwel zeker de boosdoeners. Die woelen slootbodems zo sterk om, dat waterranonkels en ook alle fonteinkruiden, die wél moeten wortelen in de slootbodem, daartoe geen kans meer krijgen.

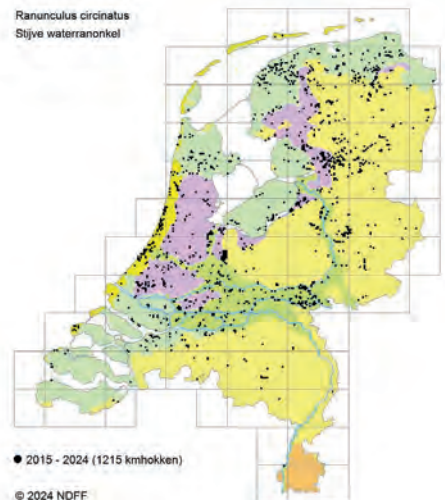
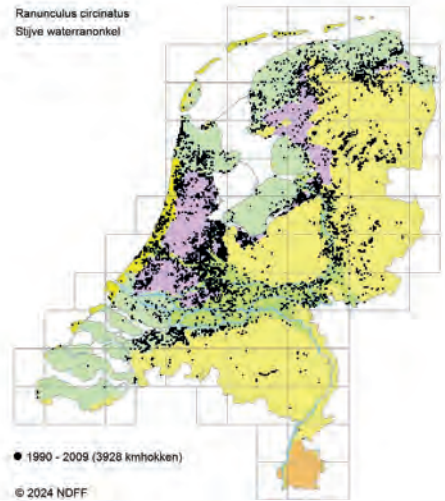
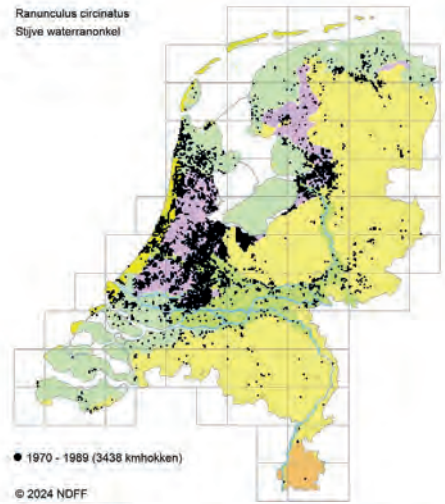
Landelijke trend van waarnemingen van stijve waterranonkel.

Bron: NDFV Verspreidingsatlas Vaatplanten.

Stijve waterranonkel.

Foto: Wijnand van Buren.

PLANTAARDIGHEDEN

Dirk den Ottelandder, coördinator plantenwerkgroep

Leidse hutspot

Tijdens het Leidens Ontzet eten de inwoners van Leiden traditioneel hutspot, haring en wittebrood. De traditie verwijst naar het einde van het Spaanse beleg van de stad op 3 oktober 1574. De uitgehongerde inwoners van Leiden werden bevrijd door de Watergeuzen die vervolgens haringen en witbrood zouden hebben uitgedeeld.

Maar waarom eten de Leidenaren ook hutspot tijdens het Leidens Ontzet? Volgens de overlevering trok een kleine jongen, Cornelis Joppensz, op 3 oktober naar de Lamenschans, ruim een kilometer ten zuiden van de stadswallen. Maandenlang hadden hier Spanjaarden gebivakkeerd, maar die hadden inmiddels de benen genomen, uit angst voor het oprukkende water en de opstomen-

de watergeuzen. In het verlaten legerkamp zou Joppensz een kookpot met hutspot hebben aangetroffen.

Maar niet de hutspot zoals wij die kennen met wortelen, uien, vlees en aardappelen. In plaats van aardappelen moet dit een hutspot van wortelen en pastinaken zijn geweest. Aardappelen werden pas in de loop van de 17de eeuw in Nederland verbouwd.

Pastinaak en peen zijn nauwe verwanten van elkaar, allebei soorten uit de familie van de schermbloemigen. Dezelfde familie als fluitenkruid, berenklauw. Allemaal te herkennen aan de schermvormige bloemtrossen. Veel schermbloemigen hebben een witte bloementuil, maar de pastinaak bloeit van juli tot september met gele bloemen.

Tweemaal gewone pastinaak.

Links een berm met veel gewone pastinaak, rechts de in droge bermen nog veel algemenere wilde peen.

De pastinaak komt oorspronkelijk uit het Middellandse Zeegebied. De plant was al bekend bij de Oude Grieken en de Romeinen. Oorspronkelijk was zij zo groot als een gewone wortel (peen). Bij hun trek naar het noorden namen de Romeinse soldaten de pastinaak mee. Daar bleek dat de pastinaak in koude gebieden veel groter werd. De pastinaak kwam in de Middeleeuwen naar West-Europa en was vóór de introductie van de aardappel een belangrijk volksvoedsel.

In de Latijnse naam *Pastinaca sativa* is dat nog terug te vinden. *Pastinaca* is namelijk afgeleid van het Latijnse *pastinum* dat hak of eenvoudige ploeg betekent. *Sativa* staat voor verbouwd of gezaaid worden, dus voor voedsel. Het gaat bij de pastinaak om de lange ivorkleurige wortel. Die heeft een intense, aromatische en enigszins zoete smaak.

In ons land is de pastinaak verwilderd en vrij algemeen te vinden in bermen, uiterwaarden en op dijken. Ook in onze streek. Op de hoge gronden in het oosten en in zuidelijk Lim-

burg is de pastinaak zeldzamer. Overigens in diezelfde bermen en op diezelfde dijken vind je ook wilde peen (*Daucus carota*). De basisbestanddelen voor een heerlijke hutspot zomaar in het wild bij elkaar. (Dat is overigens geen aanmoediging om dan maar wortels en pastinaken uit te gaan steken.)

Pas overigens op. Pastinaak behoort tot dezelfde plantenfamilie als berenklauw en kan gelijkaardige brandwonden veroorzaken. De plant scheidt een stof, furocoumarine, af, die met uv licht en vocht voor tweedegraadsbrandwonden kan zorgen. Dus voorkom contact met de plant vooral op zonnig dagen als je huid vochtig kan zijn door zweet.

Maar als je dan toch kijkt en zoekt naar de gewone pastinaak is het de moeite waard om de ogen open te houden voor een nauwe verwant, de brandpastinaak. De brandpastinaak (*Pastinaca sativa* ssp. *urens*) is een andere ondersoort van hetzelfde geslacht als de gewone pastinaak (*Pastinaca sativa* ssp. *sativa*). Oorspronkelijk komt de brandpasti-

naak uit Zuid- en Midden-Europa. De plant is vanuit het zuiden met een opmars bezig. De plant groeit, net als de gewone pastinaak, in bermen, oevers en op dijken en dat zijn gemakkelijke wegen voor verspreiding naar het noorden. De twee ondersoorten lijken veel op elkaar, maar de brandpastinaak is forser, meer vertakt en met kortbehaarde en minder gegroefde stengels onderin. In de Vijfheerenlanden zijn nog geen waarnemingen van de

brandpastinaak, maar vlakbij bij Gorcum en Houten wel. Naar uitkijken dus.

Vind je het trouwens leuk om wilde planten te zoeken en te herkennen? Doe dan eens mee met de Plantenwerkgroep, je bent van harte welkom. Ons programma staat op de website: <https://natuurcentrum5hl.nl/werkgroepen/planten>

Brandpastinaak.

DAGELIJKS BESTUUR

Voorzitter Mw. Chr. Hendriksen
 Secretaris Dhr. F. Broekhof 06 - 40253059
 Penningmeester Mw. A. van Zijl-Bogerd 0345 - 641416

Voor spoedgevallen kunt u de leden van het bestuur bellen.

Voor algemene zaken graag een bericht naar het postadres:

Natuur- en Vogelwacht De Vijfheerenlanden
 Overboeicop 15 4145 NN Schoonrewoerd
 www.natuurcentrum5hl.nl
 e-mail: info@natuurcentrum5hl.nl

OVERIGE BESTUURSLEDEN

Mw. A. Eleveld 06 - 40714947
 Dhr. C. Gielis
 Dhr. D. Kerkhof 06 - 51042553
 Dhr. H. Looij 06 - 19148032

ERELEDEN

Dhr. S.H. Bakker Dhr. P.J.J. Solleveld
 Dhr. P.C. Bogerd Dhr. A. Versluis
 Dhr. B. de Groot Dhr. J. Vink
 Dhr. H. de Labije Dhr. G. Zijdeveld
 Dhr. R. Ponsen

LEDENADMINISTRATIE: info@natuurcentrum5hl.nl

De minimumcontributie is per kalenderjaar:

Jeugdleden € 7,50
 Leden € 15,00

Voor vragen over uw contributie kunt u bellen met de penningmeester, 0345 - 641416.

Het rekeningnummer voor contributiebetalingen is NL 57 RABO 0301 9643 94 t.n.v. Penningmeester Natuur- en Vogelwacht De Vijfheerenlanden te Vianen.

WERKGROEPEN

EXCURSIES	Bart de Groot	e-mail: bdegroot4@icloud.com	06-40339872
VOGELS	Koos Maat	e-mail: koosmaat@solcon.nl	06-27236372
AMFIBIEËN	Henk Looij	e-mail: info@natuurcentrum5hl.nl	
PLANTEN	Dirk den Ottelander	e-mail: ddenottelander@gmail.com	06-30732786
NESTKASTEN	Piet Solleveld	Korte Kerkstraat 25	4132 BJ Vianen 0347-322307
FRUIT- EN SAPVERKOOP	Arie Versluis	e-mail: anv@kpnmail.nl	06-12242698
LANDSCHAPSBEHEER	Johan Stevens		0345-616883
MILIEU & RUIMTELIJKE ORDENING		e-mail: info@natuurcentrum5hl.nl	
GROENE WINKEL	Etta Eleveld		06 - 40714947
JEUGDACTIVITEITEN	Chris Kramer	e-mail: chr.kramer@outlook.com	0345-619684
DIERENAMBULANCE			06-51111290
VOGELWAARNEMINGEN	https://vijfheerenlanden.waarneming.nl/		
REDACTIE	Dick Kerkhof	e-mail: dkerkhof@xs4all.nl	06-51042553
NATUURCENTRUM DE SCHAAPSKOOI	Overboeicop 15 Schoonrewoerd	e-mail: anv@kpnmail.nl	06-12242698
SECRETARIAAT		e-mail: info@natuurcentrum5hl.nl	

De Schaapskooi is het natuurcentrum van Natuur- en Vogelwacht De Vijfheerenlanden. Adres: Overboeicop 15, 4145 NN SCHOONREWOERD. Telefoon: 0345 - 641201. De Schaapskooi is geopend donderdag 19.00 - 23.00 uur, zaterdag 10.00 - 16.00 uur en (alleen in de zomermaanden) zondag 13.00 - 16.00 uur. Voor overige openingstijden, zie de website www.natuurcentrum5hl.nl
 Ons bankrekeningnummer is NL 57 RABO 0301 9643 94.

De Natuur en Vogelwacht 'De Vijfheerenlanden' stelt zich ten doel de belangstelling voor de natuur- en dit in de ruimste zin van het woord- te bevorderen.

Zij wil dit bereiken door:

- Het organiseren van excursies en tentoonstellingen.
- Het houden van lezingen en voorlichtingsavonden.
- Het publiceren in de pers.
- Het stichten van weidevogelreservaten.
- Het stichten van natuurreservaten.
- Het bestuderen en begeleiden van bestemmingsplannen.
- Het plaatsen en onderhouden van nestkasten.
- Het voederen van vogels in de winter.
- Het uitoefenen van controles op de naleving van de vogel- en natuurbescherming wet.
- Het signaleren van aantastingen van de natuur en milieu, in het algemeen, en het voeren van acties hiertegen.
- Het steunen en propaganderen voor verenigingen die natuur- en milieubehoud beogen.
- Het bevorderen van aanplant en onderhoud van knotwilgen.
- Het geven van cursussen.

Opricht 26 april 1966 en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit d.d. 18 december 1974 nr.: 85.
Ingeschreven in het Verenigings-register nr.: 40321254 bij de Kamer van Koophandel te Utrecht. Per 1 januari 2009 heeft de vereniging de status van ANBI.

ISSN: 2213-395X